

PhDr. Marcela Moulisová, Ph.D.
Policejní akademie České republiky v Praze
Fakulta bezpečnostně právní
Katedra kriminologie

Techniky neutralizace a motivy trestné činnosti vězňených osob

Jeden z dílčích cílů výzkumného úkolu „Rozhodování pachatelů sekundární drogové kriminality“ řešeného na Policejní akademii ČR bylo u zkoumaných vězňených osob zjistit, zda, do jaké míry, a jakým způsobem si omlouvají svůj čin, za který byli uvězněni. Takováto vnitřní sebeomluva nebo dokonce sebeospravedlnění mohou nejen zmírňovat pocit viny za spáchaný trestný čin, ale mohou také psychologicky vytvořit menší zábrany a připravit tak půdu pro případné další snazší páchaní trestné činnosti.

Výzkum se uskutečnil v roce 2019 a zúčastnilo se ho 400 mužů a 200 žen odsouzených do výkonu trestu odnětí svobody z devíti věznic ČR. Výběr věznic ani výběr zkoumaných osob, který provedli odborní pracovníci Generálního ředitelství Vězeňské služby a odborní pracovníci daných věznic, přirozeně nemohl pretendovat na reprezentativnost vězeňské populace. Nicméně však počet zkoumaných osob mohl alespoň zaručit, že zjištění budou moci mít statistickou relevanci.

Výzkum se zaměřil nejen na to, jak dalece byl tento sebeomlouvací přístup u zkoumaných vězňených osob rozšířen, ale také na to, jaké může mít souvislosti s jejich charakteristikami. Kromě toho bylo možné porovnat výsledky, ke kterým se došlo v předchozím výzkumu vězňených osob z roku 2011,¹ který tento přístup rovněž sledoval. Takovéto porovnání by mohlo naznačit, resp. odhalit případnou stálejší tendenci v používání těchto technik pachatelů.

Sebeomlouvací přístup byl zjišťován pomocí pěti klasických technik neutralizace, které, podle jejich autorů Sykese a Matzy (1957),² mohou u jedince zmírňovat pociťovanou vinu ze špatného (delikventního, kriminálního) chování, mohou ho vést k sebeomlouvání nebo dokonce k sebeospravedlnění toho, co udělal. Šlo o tyto techniky: 1. popření odpovědnosti, 2. popření škody, 3. popření oběti, 4. odsouzení odsuzujících, a 5. odvolání se na věrnost vůči vyššímu celku, resp. loajalita ke skupině.

Techniky neutralizace byly i v minulosti předmětem zkoumání. U nás se jimi zabývaly M. Borovanská a M. Jankovská (2012),³ které je ovšem zkoumaly

¹ Podrobněji viz: MOULISOVÁ, Marcela. Používání technik neutralizace pachatelů. *Bezpečnostní teorie a praxe*. 2012, zvl. č., s. 89-98.

² SYKES, Gresham a David MATZA. Techniques of neutralization. A theory of delinquency. *American Sociological Review*. 1957, 22, 6, s. 664-670.

³ BOROVSANÁ, Michaela a Markéta JANKOVSKÁ. Neutralization Techniques Used by Non-Criminals: An Introduction of Neutralization Techniques Research Design. In: GABUZYAN, A.; SAMUELIAN, T.; GEVORGYAN, S. *Conference Proceedings International Conference Crossroads of Psychology and Law*. Yerevan: Americal University of Armenia, 2012, s. 219-228.

u nekriminální populace. V zahraničí se jimi zabývala řada autorů, zdaleka ne vždy však šlo o jejich zkoumání u pachatelů trestné činnosti. Nicméně například z tohoto pohledu zajímavý výzkum uskutečnili W. A. Stadler a M. L. Benson (2012),¹ kteří porovnávali použití technik neutralizace u pachatelů, tzv. „bílých límečků“ (u nás jsou to pachatelé hospodářské kriminality) a u ostatních pachatelů.

Ve výzkumu byly tyto techniky operacionalizovány následujícím způsobem.

- Ad 1. K činu, za který jsem byl odsouzen, jsem byl více méně donucen okolnostmi. Nemohu za to.
- Ad 2. Čin, za který jsem byl/a/ odsouzen/a/, zas tak moc závažnou škodu nezpůsobil.
- Ad 3. Ten, kterého jsem svým činem poškodil/a/, si to zasloužil, patří mu to.
- Ad 4. Ti, kteří mě odsoudili za to, co jsem spáchal/a/, taky nejsou nijak lepší, než já.
- Ad 5. Musím držet partu, i když se dělá něco špatného.

Respondenti měli možnost s každým výrokem buď souhlasit nebo nesouhlasit, nebo odpovědět „nevím“. Tato operacionalizace odpovídá znění techniky ve výzkumu z roku 2011, až na drobnou výjimku týkající se první techniky, u níž v r. 2019 byla přidána věta „Nemohu za to“.

Charakteristiky osob byly dvojího druhu – subjektivní a objektivní. Ty subjektivní byly zjišťovány pomocí speciálního dotazníku (kromě technik neutralizace zde šlo o motivy trestné činnosti, o přijetí trestu, o otázky související s drogami, a o některé další), ty objektivní pak byly zjišťovány z anamnestických dat zkoumaných pachatelů.

Výsledky byly podrobeny statistické analýze, kterou prováděla dr. Zuzana Podaná, Ph.D. Statisticky významná zjištění v tomto příspěvku se opírají o výpočty chí-kvadrátu a Cramerova V.

Orientační porovnání výsledků obou výzkumů (r. 2011 a r. 2019)

1. V obou výzkumech se jednalo o vězněné osoby.
2. Oba soubory zkoumaných byly dostatečně velké, aby to umožňovalo jejich základní porovnání. V roce 2011 se výzkumu zúčastnilo 300 mužů a 70 žen; v roce 2019 šlo o 400 mužů a 200 žen.
3. V obou výzkumech byly sledovány vedle pohlaví i následující stejné charakteristiky vězněných osob: - věk; - vzdělání; - pracovní poměr před VTOS,² - některé charakteristiky rodinného prostředí; - trestní minulost; - přijetí trestu (pocit viny + přiměřenost trestu); - délka trestu; a - některé motivy spáchání činu, které byly společné v obou výzkumech. Všechna tato data bylo možné srovnávat.

Kromě toho ovšem výzkum z roku 2019 - v důsledku svého specifického zaměření - mohl odkrýt ještě jiné souvislosti mezi charakteristikami vězňů a jejich přiznávaným použitím technik neutralizace.

Z porovnání charakteristik zkoumaných, které byly sledovány v obou výzkumech a měly vztah k technikám neutralizace, vyplynulo, že některé z nich byly – alespoň

¹ STADLER, William A. and Michael L. BENSON. Revisiting the Guilty Mind: The Neutralization of White-Collar Crime. *JCriminal Justice Review*, 2012, 37 (4), 494-511.

² VTOS = výkon trestu odnětí svobody.

u některé z technik – v obou výzkumech statisticky významné (byť i reálně slabé). To znamená, že se u dané techniky vyskytovaly častěji, než by to odpovídalo očekávanému rozložení odpovědí. Šlo o délku trestu a závislost na návykových látkách (což jsou objektivní proměnné zjištěné z anamnestických dat), dále o pocit viny a subjektivní vnímání přiměřenosti trestu a o některé motivy trestné činnosti, jež se vyskytovaly v obou výzkumech (což jsou subjektivní proměnné sdělené zkoumanou osobou).

Naproti tomu jak ve výzkumu z r. 2019, tak ve výzkumu z r. 2011 pro všechny techniky platilo, že odpovědi na ně se nelišily podle vzdělání, rodinného stavu a prostředí, ve kterém zkoumaní vyrůstali (tj. v jaké rodině byli vychováváni, jak fungovala, zda byl někdo z rodičů nebo sourozenců trestán), ani podle toho, zda jim bylo nařízeno ochranné léčení (ať šlo o alkohol nebo drogy).

Oproti výzkumu z r. 2011 hrálo ve výzkumu z r. 2019 roli pohlaví, a to u jediné techniky. Techniku **popření škody** použily ženy statisticky významně méně často než muži, zatímco ve výzkumu z r. 2011 se žádný statisticky významný rozdíl mezi pohlavími v použití sebeomlouvacích technik neprojevil – viz tabulka č. 1 a č. 2.

Tabulka č. 1 – Souhlas s technikami neutralizace (r. 2019)

Techniky neutralizace	Muži %	Ženy %
Popření odpovědnosti	39,9	37,7
Popření škody	55,9	43,7
Popření oběti	9,8	4,6
Odsouzení odsuzujících	16,4	15,1
Loajalita ke skupině	10,3	8,0

Tabulka č. 2 – Souhlas s technikami neutralizace (r. 2011)

Techniky neutralizace	Muži %	Ženy %
Popření odpovědnosti	73,7	72,9
Popření škody	56,7	54,3
Popření oběti	9,0	8,6
Odsouzení odsuzujících	30,3	22,9
Loajalita ke skupině	13,3	18,6

Z těchto tabulek je také zřejmé, že se pořadí četnosti použití jednotlivých technik zkoumanými osobami v obou výzkumech lišilo. Na prvním místě v pořadí, tedy nejčastěji, byla v r. 2019 použita technika popření škody, na druhém pak technika popření odpovědnosti. V roce 2011 to bylo opačně. Pořadí dalších technik už bylo v obou výzkumech stejné. Následovaly techniky odsouzení odsuzujících, loajalita ke skupině a popření oběti.

Pokud jde o techniku **popření odpovědnosti**, v r. 2019 ji uvedlo jen cca dvě pětiny zkoumaných osob (39 %), zatímco v předchozím výzkumu to bylo téměř tři čtvrtiny osob. Tak velký rozdíl – zvláště ve světle toho, že u ostatních technik takové rozdíly v procentu jejich použití pachateli nebyly – by zřejmě zasluhoval hlubší rozbor.

Teoreticky by jeden důvod tohoto rozdílu mohl spočívat v odlišnosti trestné činnosti zkoumaných osob v obou výzkumech. Ve výzkumu z r. 2011 byla totiž více než čtvrtina zkoumaných mužů (27,3 %) ve vězení buď za trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí, nebo za neplnění vyživovací povinnosti, zatímco ve výzkumu z roku 2019 bylo takových osob velmi málo,¹ a naprostá většina zkoumaných spáchala buď majetkovou, nebo násilnou trestnou činnost. Lze očekávat, že charakteristiky pachatelů páchajících delikty mala per se (majetkové, násilné) mohou být v určité míře odlišné od charakteristik pachatelů, kteří páchají delikty mere prohibita (maření výkonu, neplacení výživného). Toto by se mohlo promítnout i do různého použití technik neutralizace. Pokud by zde však hrála roli trestná činnost pachatelů, pak by bylo logické očekávat, že se budou objevovat rozdíly i v četnosti použití dalších technik. To se ale u tří dalších technik (popření škody, popření oběti a loajalita ke skupině) nestalo, pouze tu zbývající čtvrtou (odsouzení odsuzujících) volilo v roce 2019 méně osob, než v r. 2011, ovšem třetí místo v pořadí četnosti použití technik zůstalo zachováno. Navíc u této techniky se v obou výzkumech vyskytovalo zdaleka nejvíc nerozhodných odpovědí a tato nerozhodnost se u zkoumaných osob mohla promítnout i do častosti volby takové techniky jako prostředku sebeomlouvání. Nicméně skutečnost, že v r. 2019 se méně osob než v r. 2011 ospravedlňovalo touto technikou, by přeci jen mohla naznačovat souvislost dané techniky s druhem páchaní trestné činnosti zkoumaných pachatelů.

Jiným velice plausibilním důvodem toho, že v r. 2019 volilo techniku popření odpovědnosti výrazně méně osob než v r. 2011, mohla být ona drobná úprava znění této techniky, která ještě více zdůraznila přístup popření odpovědnosti. A to už zřejmě pro řadu pachatelů nebylo přijatelné jako omluva svého chování. A pokud by toto platilo, svědčilo by to o přemýšlivě odpovědném přístupu zkoumaných vězňů k otázkám výzkumu.

Na třetím místě v četnosti použití byla technika **odsouzení odsuzujících**, kterou v r. 2019 volilo 15,9 % zkoumaných osob, tedy méně, než v předchozím výzkumu. A opět jen zde – tak jako v minulém výzkumu – bylo velké procento osob (20,2 %), které odpověděly „nevím“,² zatímco u ostatních technik se odpověď „nevím“ vyskytovala jen mezi 5-8 procenty (r. 2019), resp. mezi 2-5 procenty (r. 2011). I tato skutečnost (tj. že je jen jedna technika, jejíž použití vyvolá u velké části osob nerozhodnost, ačkoli u ostatních technik tomu tak není) se rovněž zdá svědčit o tom, že zkoumaní pachatelé přistupovali k otázkám výzkumu odpovědně a s přemýšlením. Psychologicky je asi obtížnější rozhodnout se použít techniku odsouzení odsuzujících k vlastnímu sebeospravedlnění toho špatného, co jsem udělal, než použít ostatní techniky k omlouvání svého chování.

Na čtvrtém místě v četnosti použití byla technika **loajalita ke skupině**, kterou uvedlo 9,5 % osob, což bylo zcela v relaci s předchozím výzkumem.

¹ Byly skryty mezi 33 pachateli, kteří spáchali „ostatní“ trestnou činnost.

² V r. 2011 to byla téměř čtvrtina osob.

Technika **popření oběti** byla použita nejméně často – uvedlo ji 8 % osob; to bylo zhruba stejné jako v předchozím výzkumu.

Pomineme-li u zkoumaných osob dobře pochopitelnou odlišnost v procentuálním použití první techniky, pak výsledky porovnání použití technik pachatelů (vězňenými osobami) v obou výzkumech by se mohly zdát svědčit o tom, že obsah jednotlivých technik vyjadřujících sebeomlouvací přístup zřejmě diferencovaně a dosti konstantně oslovuje vždy jen určité procento pachatelů, a to bez ohledu na dobu zjišťování nebo různost souboru pachatelů, nebo i bez ohledu na spáchanou trestnou činnost.

Vybrané výsledky současného výzkumu (rok 2019) **Charakteristiky pachatelů a použití jednotlivých technik**

Bylo zjišťováno, zda se projeví nějaké souvislosti mezi charakteristikami pachatelů a použitím jednotlivých technik neutralizace. Šlo tedy o to zjistit, zda u těch, kteří použijí určitou techniku jako svou sebeomluvu za to, co udělali, se častěji nebo méně často budou vyskytovat některé charakteristiky, které jim mohou usnadňovat nebo bránit v použití takové techniky. Tyto souvislosti jsou zde vztaženy k celému zkoumanému souboru, nikoli zvlášť podle pohlaví. Je tomu tak proto, že rozdíly v použití dané techniky podle pohlaví nebyly – kromě jedné techniky – zaznamenány a zejména pak proto, že jde víc o to zachytit obecnější souvislosti rozhodování v této oblasti (i když je to ovšem možné jen velice omezeně a povrchně).

Ve většině případů se výsledky vztahují ke všem zkoumaným osobám (tj. 600), v některých případech však jsou zjištění postavena na menším počtu osob (cca 430), protože ne všechny z nich měly drogovou minulost. Tu mělo jen tři čtvrtiny zkoumaných osob (75,1 %). Z nich zhruba každý šestý užíval jen marihuanu, přibližně každý pátý užíval občas i jiné drogy a zbývající téměř dvě třetiny z nich často užívaly různé drogy.

Dále uváděná zjištění jsou postavena na statistické významnosti, která však většinou poukazuje jen na slabé souvislosti. Pro jejich posouzení byly obvykle použity – jak již bylo zmíněno – chí-kvadrát a Cramerovo V. V některých případech však byl chí-kvadrát sice nesignifikantní vzhledem k malému nebo nulovému počtu v některých kolonkách výpočtu, ale přesto se zdá, že závěr ze získaných dat může být oprávněný, a to pro výrazné rozdíly v procentuálním zastoupení. Jistě však k potvrzení významnosti rozdílu by bylo potřeba zkoumat větší vzorek respondentů.

Technika popření odpovědnosti

- Ti, kteří se cítili vinni a kteří považovali svůj trest za přiměřený (tedy kteří přijímali trest), poněkud častěji s touto technikou nesouhlasili.
- Ti, kteří nikdy nebrali drogy, nebo jen marihuanu (šlo o subjektivní proměnné, tj. uvádí to respondent sám), méně často nesouhlasili s touto technikou. Resp. spíše s ní měli tendenci souhlasit ti, kteří nikdy nebrali žádné drogy nebo užívali jen marihuanu.
- A naopak ti, kteří často užívali různé drogy, méně často uváděli tuto techniku.
- Ti, kteří měli v anamnéze užívání drog (šlo o objektivní proměnnou), častěji nesouhlasili s touto technikou, resp. méně často s ní souhlasili.

- Ti, kteří se rizikově nechovali (šlo o objektivní proměnnou z anamnézy), častěji souhlasili s touto technikou.

Z daného zjištění je zřejmé, že zjištění ze subjektivních i objektivních údajů jsou v souladu, což může svědčit o věrohodnosti odpovědí zkoumaných osob.

Shrnutí. Techniku **popření odpovědnosti** častěji neuváděli ti, kteří přijímali trest a ti, u nichž byla drogová závislost. Častěji ji uváděli ti, u nichž nebylo v minulosti zjištěno rizikové chování (tj. ani užívání alkoholu nebo drog, nebo patologické hráčství). Bylo by možné dedukovat, že ti, kteří přijímají trest nebo jsou drogově závislí, spíše nebudou mít tendenci omlouvat si své chování popřením odpovědnosti za ně, resp. svádět ho na neovlivnitelné okolnosti.

Technika popření škody

- U této techniky přijetí trestu (tj. zda se osoba cítí vinna a zda trest považuje za přiměřený či nikoli) nehrálo roli.
- Ti, kteří nikdy neužívali žádné drogy, méně často uváděli tuto techniku.
- Rovněž ti, kteří měli trest delší než 4 roky, s ní méně často souhlasili.

Shrnutí: Techniku **popření škody** méně často uvedly jako sebeospravedlňující přístup drogami nezatížené osoby a ti, kteří měli delší trest než čtyři roky. Pouze u této jediné techniky nehrálo žádnou roli to, zda pachatel trest přijímá či nikoli. S licencí by mohlo být navrženo, že abúzem nezatížené osoby, nebo takové, které (nejspíš) spáchaly závažnou trestnou činnost (a mají tudíž delší trest) a jsou si toho vědomy, si méně budou omlouvat své chování tímto způsobem.

Technika popření oběti

- Ti, kteří se cítili vinni, poněkud častěji nesouhlasili s touto technikou (resp. méně často s ní souhlasili).
- U této techniky užívání drog nehrálo roli.
- Avšak ti, kteří měli v anamnéze uvedeno nadměrné užívání alkoholu, poněkud častěji tuto techniku uváděli.
- Častěji ji uváděli také ti, kteří peníze na drogy někdy získali podvodem (N~430).

Shrnutí: Techniku **popření oběti** poněkud častěji uváděly osoby zatížené alkoholismem a takové, které někdy podvodem získaly peníze na drogy. (Takové osoby měly zřejmě ještě více, než ostatní zkoumaní, oslabené mravní citění.) Avšak ti, kteří pociťovali vinu za to, co udělali, poněkud méně často použili takovýto sebeospravedlňující přístup.

Technika odsouzení odsuzujících

- Ti, kteří přijímali trest (tj. cítili se vinni a trest považovali za přiměřený), častěji nesouhlasili s touto technikou.
- Ti, kteří občas kouřili marihuanu, častěji s touto technikou souhlasili.
- Naopak ti, kteří často užívali drogy, méně často s touto technikou souhlasili.
- Ti, kteří v minulosti trestáni nebyli, tuto techniku uváděli poněkud častěji.

Shrnutí: Osoby, které uznávaly svou vinu a přijímaly trest za ni, a ty drogově závislé, měly poněkud menší tendenci se sebeospravedlňovat technikou **odsouzení odsuzujících**. Naopak ty, které občas kouřily marihuanu a ty, které nebyly v minulosti trestány, tuto tendenci spíše měly.

Technika loajalita ke skupině

- Uvedly ji častěji mladší osoby do 30 let věku.
- Ti, kteří často brali drogy, ji také uváděli poněkud častěji.
- Rovněž ti, kteří v minulosti trestáni nebyli, ji poněkud častěji uváděli.
- Délka trestu také hrála roli. Ti, kteří měli délku trestu mezi dvěma až čtyřmi roky, ji použili poněkud častěji.
- Tuto techniku dále častěji uváděli ti, kteří začali s drogami již na základní škole a kteří někdy získali peníze na drogy podvodem.¹
- Ti, kteří se cítili vinni, poněkud častěji s touto technikou nesouhlasili.
- Méně často ji uváděli ti, kteří měli v anamnéze uvedeno, že se v minulosti rizikově nechovali (tj. nebyl tam alkohol, drogy nebo patologické hráčství).

Shrnutí: Technika **loajalita ke skupině** byla častěji uváděna mladšími osobami a také těmi, které začaly s drogami již na základní škole a kterým podvodem získané peníze na drogy asi nedělaly problém. Užívání drog tedy jakoby spíše usnadňovalo její použití. Na druhou stranu pocit viny u zkoumaných osob spíše bránil v jejím použití, právě tak jako i sociálně patologicky neriziková minulost.

Z uváděných zjištění je zřejmé, že do použití technik neutralizace se některé subjektivní i objektivní charakteristiky osob promítly.

Motivy trestné činnosti a techniky neutralizace

Další analýza se soustředila na motivy, které vedly pachatele k páčání trestné činnosti, za kterou jsou ve vězení, a na to, jak se promítají do technik neutralizace. Mezi motivy závadového jednání a sebeospravedlňujícím přístupem lze totiž předpokládat úzkou souvislost.

V rámci výzkumu bylo zkoumaným vězněným osobám (respondentům) nabídnuto 21 možných důvodů (motivů), a kromě toho mohly uvést i případné své. Respondenti mohli přirozeně současně uvést více důvodů, které – podle nich – hrály motivační roli v jejich páčání. Motivy trestné činnosti jsou v tabulce č. 3 seřazeny podle zjištěného klesajícího počtu, a to pro celý zkoumaný soubor osob (tedy nerozlišeně podle pohlaví).

¹ Tato dvě zjištění se opírají o menší počet osob (cca 430), protože tyto otázky přirozeně nemohly být položeny těm pachatelům, kteří nikdy neužívali žádné drogy.

Tabulka č. 3 – Motivy trestné činnosti

Motiv	počet	Motiv	počet
Pod vlivem drog	244	Pod vlivem alkoholu	99
Mít na základní potřeby	210	Chtěl věc, která se líbí	86
Mít na drogy	190	Pod vlivem kamarádů	60
Chtěl mít peníze	181	Pod vlivem abstáku	48
Koupit si něco, co chtěl	163	Byl mimo („stíha“)	41
Kvůli partnerovi	140	Ze vzteku, vybití agrese	34
Byla příležitost	135	Předvádět se, vytáhnout se	31
Pro zábavu, adrenalin	120	Z nenávisti	22
Splatit dluhy	114	Ze msty	18
Mít na hazard, automaty	110	Ze závisti	8
Vyprovokován situací	110	Jiný důvod ¹	75

Ačkoli k výzkumu byli vybráni především ti respondenti, kteří byli aktuálně ve vězení za majetkovou a násilnou trestnou činnost (těch byla naprostá většina), je patrné, že dva z nejčastějších důvodů spáchání činu měly souvislost s drogami. Toto zjištění potvrzuje zkušenost policistů v praxi,² že za velkou částí majetkové, ev. násilné trestné činnosti drogy stojí; v pozadí trestné činnosti často tedy zřejmě jde o sekundární drogovou kriminalitu, která se však vnějšně jeví jako běžná obecná kriminalita a jako taková je zanášena do statistik.

Zjištěné motivy trestné činnosti zkoumaných pachatelů byly vztaženy k technikám neutralizace, se kterými pachatelé souhlasili. Dále uváděná zjištění jsou statisticky významná, ač reálně je zde jen slabá souvislost.

Ti, kteří souhlasili s technikou **popření odpovědnosti** (celkem 233 osob) statisticky významně:

častěji uvedli, že čin spáchali proto, že

- byli vyprovokováni situací,
- byli pod vlivem abstáku (tendence je patrná, ale nelze ji statisticky potvrdit vzhledem k velmi malé četnosti v některé kolonce výpočtu),
- z nenávisti (tendence je patrná, ale nelze ji statisticky potvrdit vzhledem k velmi malé četnosti v některé kolonce výpočtu),
- ze msty (malý počet odpovědí však neumožňuje přesvědčivost statistického zpracování) a

méně často uváděli, že čin spáchali proto, že

- byli pod vlivem drog,
- chtěli mít na drogy,
- chtěli si něco koupit,

¹ V této analýze nejsou „jiné důvody“ zpracovány.

² Ústní sdělení četných policistů.

- byla příležitost,
- chtěli mít peníze,
- pro zábavu, adrenalin,
- chtěli věc, která se jim líbí.

Motiv, že pachatel čin spáchal pro zábavu, adrenalin, byl u této techniky ve srovnání s ostatními technikami procentuálně nejméně častý. Naopak, ve srovnání s ostatními technikami, byl procentuálně nejčastěji uváděn motiv „splatit dluhy“ a motiv „pod vlivem abstáku“.

Z těchto odpovědí, včetně méně časté souvislosti s drogami a touhou po věcech se zdá, že sebeospravedlnění touto technikou stojí na motivech, které jsou psychologicky i z vnějšího pohledu dobře pochopitelné i přijatelné (i absták je vnitřní nucení k činu, za které člověk vlastně nemůže) a které se spíše neopírají o motivy, jež s nucením okolnostmi nemají v zásadě co dělat. Nahlíženo z určitého nadhledu opírajícího se o průměr všech odpovědí se tedy zkoumaní pachatelé opět jeví jako odpovědně přemýšlející nad zadanými otázkami.

Techniku **popření škody** (uvedlo 311 osob) statisticky významně častěji uváděli ti, jenž spáchali čin:

- pod vlivem alkoholu,
- pod vlivem abstáku,
- ev. ze msty (malý počet odpovědí však neumožňuje přesvědčivost statistického zpracování),
- ev. ze vzteku, agrese (tendence je patrná, ale nelze ji statisticky potvrdit kvůli jedné nulové odpovědi),
- ev. z nenávisti (tendence je patrná, ale statisticky nepotvrzená),
- ev. vytáhnout se před druhými (tendence je patrná, ale statisticky nepotvrzená).

U této techniky byla – ve srovnání s ostatními technikami – procentuálně nejméně častá odpověď, že čin byl spáchán kvůli partnerovi.

Souhlas s touto technikou, resp. její použití k sebeospravedlnění, se zdá naznačovat, že být pod vlivem alkoholu nebo abstáku, či negativní city zřejmě zmenšují v psychice odpovídajících škodu, kterou jejich čin způsobil.

Techniku **popření oběti** uvedlo nejméně osob (celkem 48). Z nich ji statisticky významně častěji uvedli ti, jejichž motiv byl, že čin spáchali:

- kvůli partnerovi,
- ze msty (malý počet odpovědí však neumožňuje přesvědčivost statistického zpracování),
- předvádět se, vytáhnout se (malý počet odpovědí však neumožňuje přesvědčivost statistického zpracování),
- z nenávisti (malý počet odpovědí však neumožňuje přesvědčivost statistického zpracování),
- ze vzteku, agrese (malý počet odpovědí však neumožňuje přesvědčivost statistického zpracování),
- ze závisi (malý počet odpovědí však neumožňuje přesvědčivost statistického zpracování).

V rámci procentuálního rozložení motivů u této techniky a zároveň ve srovnání s ostatními technikami byly proporcionálně nejméně častými důvody činu mít na drogy a koupit si něco, co pachatel chtěl. Naopak procentuálně více je zde uváděna nenávisť (ta dokonce dominantně ve srovnání s ostatními technikami), msta, vztek, agrese, ale také motiv předvádět se, vytáhnout se před druhými.

Opět je patrné, že negativní pocity také vůči oběti přispívají ke zmenšování pocitu viny za spáchaný čin, tedy jakoby pachatele vnitřně ospravedlňovaly. Zdá se, že negativní city vedou ke snímání viny za to špatné, co člověk udělal.

Technika **odsouzení odsuzujících** (uvedlo ji 95 osob) byla atypická tím, že zde velké procento osob odpovědělo „nevím“ (celkem 121 osob), což u ostatních technik nebylo. S touto technikou se statisticky významně méně často pojily motivy

- mít na drogy,
- pod vlivem drog,
- chtěl mít peníze a

častěji pojil motiv, že čin byl spáchán

- z nenávisti (malý počet odpovědí však neumožňuje přesvědčivost statistického zpracování).

Výjimečně zde byly uvedeny motivy „msta“ (1x z 18) a „předvádět se, vytáhnout se“ (2x z 31).

Mezi těmi, kteří nevěděli, jak se k této technice postavit, a proto odpověděli **nevím**, bylo jen velice málo (statisticky významně) těch, kteří uváděli jako důvod své trestné činnosti vliv kamarádů. Naopak statisticky významně častěji odpověděli **nevím** ti, kteří jako motiv činu uvedli, že byli „mimo“.

Pořadí častosti uváděných motivů je u této techniky na prvních místech odlišné od výše zmíněných tří technik, u nichž pořadí motivů odpovídá těm zjištěným za celý soubor zkoumaných osob. Zde na prvních místech jsou motivy „mít na základní potřeby“, „pod vlivem drog“, „kvůli partnerovi“ a „vyprovokován situací“. Posledně uvedený motiv byl, ve srovnání s ostatními technikami, podílově největší.

Uplatňuje se zde tedy více než u ostatních technik zřejmě sebeospravedlňující přesvědčení, že v určitých situacích, které vedly jedince ke spáchání činu, by i reakce odsuzujících byla stejná.

Techniku **loajalita ke skupině** (uvedlo 57 osob) statisticky významně častěji uvedli ti, kteří měli následující důvody trestné činnosti:

- koupit si co chtěl,
- pro zábavu, adrenalin,
- mít na hazard, automaty,
- pod vlivem kamarádů,
- byl mimo (malý počet odpovědí neumožňuje přesvědčivost statistického zpracování).

Tyto motivy, včetně motivu „pod vlivem alkoholu“ byly zde – ve srovnání s ostatními technikami – výrazně podílově větší.

Také u této techniky bylo pořadí nejčastějších motivů poněkud odlišné od pořadí motivů u prvně zmíněných tří technik. Na prvním místě byl sice motiv „pod vlivem drog“, na dalších však motivy „koupit si něco, co chtěl“ a „mít peníze“.

Tyto motivy ukazují obraz spíše mladého pachatele, který se chce, ovšem podle svého, bavit, a který to špatné, co udělal, obhajuje loajalitou ke skupině. Takovýto závěr je podpořen zjištěním, že s technikou statisticky významně častěji souhlasili mladí lidé do 30 let věku, což se ukázalo – jak bylo uvedeno výše – i ve výzkumu z r. 2011.

Závěr

Některé charakteristiky pachatelů se specificky promítaly do použití jednotlivých sebeomlouvacích technik; zřetelnější byly souvislosti s motivačním pozadím činu.

Pokud jde o techniky neutralizace, z výzkumu vyplynuly následující závěry.

- Negativní emoce pachatelů usnadňovaly použití technik popření škody a popření oběti pro vnitřní sebeomluvu.
- Pachatelé si zřejmě uvědomovali, že popření odpovědnosti za čin má své ještě přijatelné vnitřní meze, za které již lze těžko jít; motiv hédonismu se do nich spíše nevešel.
- Technika odsouzení odsuzujících byla specifická nejen tím, že zde velké procento osob nevědělo, jak se k ní postavit, ale také tím, že u osob, které ji použily, bylo motivační pozadí jejich činu poněkud odlišné od ostatních technik. Uváděly ji více osoby, které byly k činu vyprovokovány situací a také spíše ty, které nebyly recidivisty. Drogy jako motivace činu zde nehrály tak dominantní roli.
- Použití techniky loajalita ke skupině ukazuje na spíše mladší pachatele, kteří jdou za svou zábavou (včetně drog a hráčství).

Ačkoli bylo toto zpracování dílčích dat výzkumu vedeno specifickým úhlem pohledu – tj. jak pachatelé (konkrétně osoby ve výkonu trestu odnětí svobody) používají techniky neutralizace jako prostředek vnitřní sebeomluvy trestného činu – přinesl výzkum i další poznatky, které mohou mít obecnější povahu.

Zdá se, že obsah jednotlivých technik vyjadřujících sebeomlouvací přístup zřejmě diferencovaně a dosti konstantně oslovuje vždy jen určité procento vězňených osob, a to bez ohledu na dobu zjišťování nebo různost souboru těchto pachatelů, nebo bez ohledu na spáchanou trestnou činnost.

Potvrdila se zkušenost policistů v praxi, že za velkou částí majetkové, ev. násilné trestné činnosti drogy stojí; v pozadí trestné činnosti často tedy zřejmě jde o sekundární drogovou kriminalitu (opatřovací nebo jednání pod vlivem), která se však vnějšně jeví jako běžná obecná kriminalita a jako taková je vedena ve statistikách kriminality.

RESUMÉ

V r. 2019 byl proveden výzkum vězněných osob (400 mužů a 200 žen). Zjišťovalo se za prvé, jak pachatelé používají techniky neutralizace (Sykes a Matza, 1957) jako prostředku sebeomluvy svého činu. Za druhé byly sledovány souvislosti mezi použitím dané techniky a charakteristikami osob a motivy jejich trestné činnosti, za kterou jsou ve vězení. Zjištění výzkumu byla porovnávána s výsledky výzkumu vězněných osob z r. 2011, který sledoval některé stejné proměnné.

Ukázalo se, že i přes určité rozdíly byla v řadě případů zjištění z obou výzkumů shodná. Použití jednotlivých technik neutralizace mělo souvislost s některými charakteristikami pachatelů a motivy jejich trestné činnosti. Zdá se však, že motivy činu v tom měly v tom výraznější úlohu. Ukázalo se také, že motivem trestné činnosti velké části pachatelů, kteří byli odsouzeni za majetkové a násilné trestné činy, byly drogy.

Klíčová slova: techniky neutralizace, motivy trestné činnosti, vězněné osoby, výzkum.

SUMMARY

MOULISOVÁ, Marcela: TECHNIQUES OF NEUTRALIZATION AND MOTIVES FOR COMMITTING ILLEGITIMATE ACTS BY IMPRISONED PERSONS

In 2019 a research on imprisoned persons (400 men and 200 women) was performed examining two areas. The first one focused on the issue how the perpetrators use the techniques of neutralization (Sykes and Matza, 1957) as a means of self-apologizing their deeds. The second one concentrated on between the use of the particular technique and characteristics of persons and motives for their illegitimate acts the committing of which resulted in their imprisonment. The results of the research were compared with the results of the research carried out in the year 2011 dealing with prisoners. That research monitored some of the identical variables.

Despite particular differences the findings of both the researches in a number of cases proved to be identical. The application of particular techniques of neutralization were related to some characteristics of perpetrators and to the motives for their illegitimate acts. The motives, however, appear to have played a more distinctive role. It also turned out that motives of a large number of perpetrators convicted of committing property and violent crimes were drug related.

Key words: techniques of neutralization, motives for committing illegitimate acts, imprisoned persons, research.